

ihţisar etmiş ve bir zeyil yazmış (Abdülhay el-Kettânî, I, 298; II, 1153), Abdülhay el-Kettânî de Hudaykî ve Yebûrekî'nin fihristlerini *Nefhu'l-ıtrî'z-zekî fi'htişâri (min telhîşi) Fihristi'l-Hudaykî ve'l-Yebûrekî* adıyla ihtisar etmiştir (a.g.e., I, 483; II, 683). **5. Şerhu'r-Risâle.** İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin Mâlikî fıkına dair temel metinlerden olan eserinin şerhidir ve esas olarak Ebû'l-Hasan el-Menûfî'nin aynı esere yazdığı *Tahkîku'l-mebânî* adlı şerhiyle Zerrûk'un şerhine dayanmaktadır (el-Hizânetü'l-Mahcûbiyye, nr. 118; el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 169 [eksik nüsha]). Sâlih Ebhâm, Agâdîr Karaviyyîn Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde doktora tezi olarak eseri neşre hazırlamıştır (2010). **6. Hâşiye 'alâ İrşâdî's-sârî fi şerhi Şahîhi'l-Buhârî.** Kastallânî'nin eseri üzerine kaleme alınmıştır (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 1701; el-Hizânetü'l-Mahcûbiyye, nr. 1701). **7. Şerhu'l-Hemziyye (Menhelü'z-zamiyye fi şerhi'l-Hemziyye).** Bûsîrî'nin Hz. Peygamber'in methine dair meşhur kasidesinin orta hacimde bir şerhidir (nşr. İbrâhim İd İbrâhim et-Tâmîrî, Dârülbeyzâ 1428/2007). Mehâsin el-Haddâd şerhi, Tıtvân Abdülmâlik es-Sa'dî Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi'nde doktora tezi olarak neşre hazırlamıştır (2010). **8. Manzûme fi'l-va'z** (müellifin şerhiyle birlikte, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 1317D). **9. Risâle fi'r-red 'alâ Belle b. 'Azzûz el-Merrâkûşî.** Belle b. Azzûz adlı bir kişinin ileri sürdüğü görüşlerden dolayı zındık sayılacağına dair bir risâle olup Abbas b. İbrâhim yazma bir nüshasına dayanarak eseri tanıtmıştır (İlâm, III, 74-77). **10. Künnâşe.** Hocalarından aldığı ve talebelerine verdiği icâzetleri ihtiva etmekte olup (Rabat el-Hizânetü'l-Melekiyye, nr. 13003K; büyük ve küçük *Fihrist*'leri ile birlikte) Abbas b. İbrâhim ve Abdullah el-Murâbit et-Tergî muhtevası hakkında bilgi vermiştir (a.g.e., III, 84; *Fehârisü 'ulemâ'i'l-Mağrib*, s. 409-420).

Hudaykî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Tenbîhü'l-lî'âm fi ekli't-ţâ'âm; Cem'u ecvibetü'l-Abbâsî* (müellifin hocası Ahmed b. Muhammed el-Abbâsî'nin fıkıhla ilgili çeşitli sorulara verdiği cevapları içerir); *Ecvibe fıkhiyye; Şerhu't-Tarfe fi şulâhi'l-hadis; Şerh fi'l-elfâzi'l-mübheme fi Gunyeti's-Seyh en-Nâsirî; Varakât 'an Âli İbn Nâsır* (Der'a meşâyihine dairdir); *Şerh 'alâ Hilyeti'l-envâr fi ahbâri dâri'l-karâr* (Abdülazîz b. Ebû Bekir er-Resmûkî'nin eseri üzerine yazılmıştır); *Teveşşü; Şerhu'n-Naşıhati'z-Zerrûkiyye* (Şeyh Ahmed Zerrûk'un

en-Naşıhatü'l-kâfiye li-men haşşahü'llâhu bi'l-âfiye adlı eserinin şerhidir); *Şerhu's-Şukrâtisiyye* (Abdullah b. Yahyâ eş-Şukrâtîsî'nin Hz. Peygamber'in methine dair kasidesi üzerine yazılmıştır); *Şerhu Kaşideti Bânet Sü'ad; Hâşiye 'ale's-Şifâ; Muhtaşar havle edebi'l-müte'allim* (Ebû Ali el-Yûsî'nin *el-Kânûn* adlı eserinden özetlenmiştir); *et-Ta'lik 'alâ Sireti'l-Kelâ'i* (Kelâî'nin *el-İktifâ' fi meğâzi Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'* adlı eseri üzerine yazılmış bir hâşiyedir) (bunlardan günümüze ulaşan eserlerin yazma nüshaları için bk. *Tabakât*, neşredenin girişi, I, 67-75).

BİBLİYOGRAFYA :

Hudaykî, *Tabakât* (nşr. Ahmed Bûmezgû), Dârülbeyzâ 1427/2006, neşredenin girişi, I, 21-97; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delilü mü'rrihi'l-Mağribi'l-aşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 223-224, 266-267; II, 300, 320, 348-349, 445; a.mlf., *İlhâfû'l-müâli' bi-vefeyâti a'lâmi'l-karni's-sâlis 'aşer ve'r-râbi'* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, I, 39; Ahmed el-Miknâsî, *Ehemmü meşâdiri'l-târîh ve't-terceme fi'l-Mağrib*, Tıtvân 1963, s. 117-118; M. Muhtâr es-Sûsî, *el-Ma'sûl*, Dârülbeyzâ 1382/1963, XI, 302-325; a.mlf., *Sûsü'l-âlime*, Dârülbeyzâ 1404/1984, s. 85, 90, 144, 162, 193, 210-211; Abbas b. İbrâhim, *el-İlâm*, III, 74-77; VI, 81-86; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, I, 169, 175, 224, 228, 298, 351-353, 483; II, 683, 713, 830, 968, 1101, 1153; Menûnî, *el-Meşâdirü'l-Arabiyye li-târîhi'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ 1404/1983, I, 222-223, 228, 229-230; a.mlf., *Qabes min 'atâ'i'l-mahtûti'l-Mağribi*, Beyrut 1999, II, 966-967; İdrîs b. el-Mâhî el-İdrîsî el-Kaytûnî, *Mu'cemü'l-mahtû'ati'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 176-177; Abdullah el-Murâbit et-Tergî, *Fehârisü 'ulemâ'i'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ 1420/1999, s. 192, 409-420; M. Abdullah İnân v.dğr., *Fehârisü'l-Hizâneti'l-Haseniyye*, Rabat 1421/2000, I, 536-537; II, 914, 950-951; Y. S. Allûş – Abdullah er-Reçrâcî, *Fihristü'l-mahtû'ati'l-Arabiyyeti'l-mahtûza fi'l-Hizâneti'l-âmme*, Rabat 1421/2001, I, 97; II, 234; *el-Fihristü's-sâmil: el-Fıkh ve usûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1422/2001, V, 178; İbn Zeydân, *Mu'cemü'tabakâti'l-mü'ellifin 'alâ 'ahdi devleti'l-Aleviyyîn* (nşr. Hasan el-Vezzânî), Rabat 1430/2009, II, 33, 167, 271-272.

AHMET ÖZEL

HULÛLÛ (حلولو)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdîrahmân b. Mûsâ b. Abdilhak Hulûlû ez-Zelîtenî el-Kayrevânî (el-Karevî)
(ö. 898/1492)

Mâlikî fakihî.

Trablusgarp'ın doğusunda yer alan sahil şehri Zelfîten'de (Yezlît / Yezliten) doğdu. Talebesi Ahmed b. Hâtîm'den yapılan, 895 (1490) yılında yaşının sekseni aşmış şeklindeki bir nakilden hareketle 815 (1412-13) yılı dolaylarında doğduğu tahmin

edilmektedir. Şöhret bulduğu Hulûlû lakabı yanında Vâmîh lakabıyla da anılır. Aslen Kayrevanlı soylu bir aileye mensuptur. Muhammed b. Sâlih el-Kinânî'nin Ehl-i beyt'e mensubiyetine dair verdiği bilgi (*Zeylû Me'âlimi'l-îmân*, V, 21) diğer kaynaklarda teyit edilmemektedir. İlk eğitimini Zelfîten'de aldı ve Kur'an'ı ezberledi. Daha sonra Kayrevan'a giderek tahsilini sürdürdü. Ardından geçtiği Tunus şehrinde İbn Arafê'nin talebelerinden Burzûlî, İbn Nâcî ve Ebû Hafs Ömer b. Muhammed el-Kalşânî ile Venşerîsî'nin hocası Kâsım b. Saîd el-Ukbânî gibi âlimlerden ders aldı. Hulûlû'nun yetiştirdiği çok sayıda öğrenci arasında Ahmed Zerrûk, Ahmed b. Hâtîm es-Sanhâcî ve Kalesâdî'nin isimleri öne çıkmaktadır. Hafsî hânedanının parlak bir döneminde yaşayan Hulûlû, Sultan Ebû Amr Osman'ın tahtta bulunduğu sırada ve muhtemelen 1447-1474 yılları arasında Trablusgarp'ta kadılık ve kadılık-tan azledildikten sonra Tunus'a dönerek birçok medresede hocalık yaptı. Bunlardan kumandan Nebîl'in kurduğu medresede vefatına kadar yirmi yıla yakın bir süre müderrislik görevinde bulundu. Hem fûrû hem usul alanında derin bir âlim kabul edilen Hulûlû "Mâlikî fûrûunda hâfız" olarak nitelenmektedir. Eserleri Mâlikî ulemâsının itibar ettiği kaynaklar haline gelmiş ve öğretimde esas alınmıştır.

Eserleri. 1. el-Bedrû't-ţâli' fi halli elfâzi Cem'i'l-cevâmi' (*Şerhu Cem'i'l-cevâmi' el-kebir*). Tâceddin es-Sûbkî'nin fıkıh usulüne dair kitabının şerhi olup ayrıntılı açıklamalar ve önceki âlimlerden yapılan uzun nakiller ihtiva eder (Rabat el-Mektebetü'l-Melekiyye, nr. 5347). **2. ez-Zîyâ'u'l-lâmi' şerhu Cem'i'l-cevâmi'** (*Şerhu Cem'i'l-cevâmi' eş-şagîr*). Müellif çok hacimli bulunan bir önceki eserini talebelerinin isteği üzerine bu adla ihtisar etmiştir. Hulûlû'nun, fıkıh usulü meselelerini fûrûdan örneklerle ve bilhassa Mâlikî fakihlerinin tahrîrleriyle açıkladığı bu iki eseri Şâfiî usulüne göre yazılmış bir kitabın Mâlikî bakış açısıyla yorumu niteliğindedir. Önce Fas'ta (1326) Şinkitî'nin *Neşrû'l-bünûd 'alâ merâki's-su'ûd*'unun kenarında basılan eserin kinaye ve ta'rize dair kısmı Abdülkerîm en-Nemle tarafından yayımlanmıştır (I-II, Riyad 1420/1999). **3. Şerhu'l-İşârât** (*Şerhu'l-İşâre*). Ebü'l-Velîd el-Bâcî'nin *el-İşârât (el-İşâre) ilâ ma'rifeti'l-usûl ve'l-vicâze fi ma'ne'd-delîl* adlı eserinin şerhidir. **4. et-Tavzîh şerhu't-Tenkîh**. Şehâbeddin el-Karâfî'nin fıkıh usulüne dair eserinin şerhidir. Bu kitap, Hulûlû'nun fıkıh usulüne dair kaleme aldığı son eser olup daha önce yazdığı

üç esere atıflar içerir. Karâfi'nin *Şerhu Tenkihî'l-fuşûl* üyle birlikte yayımlanan eserin (Tunus 1328, 1330, 1394/1910) başından nehiy bölümüne kadar olan kısmını Belkâsım b. Zâkir ez-Zebîdî yüksek lisans tezi (1425/2004, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi), "Ekallü'l-cem"den sonuna kadar olan kısmını da Gâzî b. Mürşîd el-Uteybî doktora tezi (1425/2004, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi) olarak neşre hazırlamıştır. **5. el-Beyân ve't-tekmîl fî şerhi Muhtaşari Halil.** Hulûlû'nun *Muhtaşaru Halil* üzerine yazdığı iki şerhten büyüğü olup altı ciltten meydana gelir. Muteahhir Mâlikîler nezdinde muteber fıkıh kitaplarından olan eserde Hulûlû yine Halil b. İshak el-Cündî'nin *et-Tavzîh*'i ile İbn Abdüsselâm, İbn Arafe gibi muteahhir Mâlikîler'in eserlerinden nakillerde bulunarak sağlam bir metin inşa etmeye çalışmıştır. Muhtelif kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan kitabın (*et-Tavzîh*, neşredenin girişi, s. 184; M. İbrâhim Ali, s. 484-485) tahâret ve namaza dair ilk bölümleri, İbrâhim Miftâh es-Sagîr ve Ahmed İmrân el-Kümeiyî tarafından yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmıştır (2006, el-Câmiatü'l-Esmeriyye, Zelîten / Libya). **6. Şerhu Muhtaşari's-Şeyh Halil eş-şagîr.** İki ciltten oluşan eser büyük şerhten sonra kaleme alınmış ve Mısır Mâlikîleri arasında yaygınlık kazanmıştır (*et-Tavzîh*, neşredenin girişi, s. 185). **7. el-Mesâ'ilü'l-muhtaşara min Kitâbi'l-Burzülü.** *Muhtaşaru nevâzili'l-Burzülü* ve *Muhtaşaru fetâva'l-Burzülü* adlarıyla da anılan bu eserinde Hulûlû hocası Burzülü'nin fetva mecmuasından seçtiği bazı meseleleri ihtisar etmiş, Burzülü'nin cevaplarını kısaca aktardıktan sonra kendi açıklamalarını ve bazan da eleştirilerini kaydetmiştir. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları olan eserin (Tunus Millî Ktp., nr. 184) talâk bölümüne kadar olan kısmını Ahmed el-Halîfî yayımlamıştır (Trablus 1991; Beyrut 2002). **8. Şerhu 'akîdeti'r-Risâle.** İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'ye ait eserin başında yer alan akaid bölümünün şerhi olup günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hulûlû, *el-Mesâ'ilü'l-muhtaşara min kitâbi'l-Burzülü* (nşr. Ahmed Muhammed el-Huleyfi), Trablus 1401/1991, neşredenin girişi, s. 19-50; a.mlf., *ez-Ziyâ'ü'l-lâmî' şerhu Cem'î'l-cevâmi'* (nşr. Abdülkerîm en-Nemle), Riyad 1420/1999, neşredenin girişi, I, 35-54; a.mlf., *et-Tavzîh şerhu't-Tenkih* (haz. Belkâsım b. Zâkir ez-Zebîdî, yüksek lisans tezi, 1425/2004), Câmiatü Ümmi'l-kurâ, neşredenin girişi, s. 6-218; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî'*, II, 260-261; Bedreddin

el-Karâfi, *Tevsihu'd-Dibâc* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1425/2004, s. 29-30; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtiḥâc* (nşr. Abdülhamîd Abdullah el-Herâme), Trablus 1989, s. 127-128; a.mlf., *Kifâyetü'l-muhtâc li-ma'rifeti men leyse fi'd-Dibâc* (nşr. Muhammed Mutî'), Rabat 1421/2000, I, 123-124; *Keşfü'z-zunûn*, I, 499, 596; *el-Hulelû's-sündüsiyye*, I, 628-629; Muhammed b. Sâlih el-Kinânî, *Zeylû Me'âlimi'l-İmân: Tekmilü's-suleḥâ' ve'l-a'yân li-Me'âlimi'l-İmân fî evliyâ'i'l-Kayrevân* (nşr. Abdülmecîd Hayâlî), Beyrut 1426/2005, V, 21-23; Ahmed Bek en-Nâib el-Ensârî et-Trablusî, *el-Menhelü'l-azb fî târihi Trâblusgarb*, Trablusgarb, ts. (Mektebetü'l-Fercânî), s. 175-177; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 259; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, II, 165-167; Zirikî, *A'lâm* (Fethullah), I, 147; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-'Arabî*, Rabat 1410/1990, V, 68-69; Nâsirüddin M. Şerîf, *el-Cevâhirü'l-iklîyye fî a'yânî 'ulemâ'i Libyâ mine'l-Mâlikîyye*, Amman 1420/1999, s. 125-127; M. İbrâhim Ali, *İşlâḥu'l-mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, Dübey 1421/2000, s. 484-485; İbrâhim Harekât, *Medḥal ilâ târihi'l-ulûm bi'l-Mağribi'l-müslim*, Dârbeyzâ 1421/2000, II, 274-277; Muhammed Büzügaybe, "Hulûlû", *Mv.AQI*, VII, 153-157.

NAİL OKUYUCU

HULV, Abdülfettâh Muhammed

(عبد الفتاح محمد الحلو)

Abdülfettâh b. Muhammed
el-Hulv el-Mısıri
(1937-1994)

Araştırmacı, yazar, edip ve nâşir.

4 Eylül 1937 tarihinde Kahire'nin kuzeyindeki Menûfiye vilâyetine bağlı Meşîref (el-Bâcûr) köyünde doğdu, Kahire'de yetişti. Kur'an'ı ezberledi. Ma'hedü'l-Kâhire-ti'd-dîni ve el-Meâhidü'l-Ezheriyye'de okuduktan sonra Câmiatü'l-Kâhire külliyyetü dâri'l-ulûm'a girdi ve buradan 1961'de mezun oldu. Bu fakültede *Ebû Manşûr es-Se'âlibi ve âşâruhü'l-edebîyye* başlıklı çalışmasıyla yüksek lisansını (1968) ve *eş-Şerîf er-Raḍî: Hayâtühû ve dirâsetü şî'rihi* adlı teziyle doktorasını (1974) tamamladı. Üniversite diplomasını almadan önce Suudi Arabistan'ın doğusundaki Ahsâ vilâyetinde bulunan Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'ye bağlı el-Ma'hedü'l-ilmî'de bir süre öğretmenlik yaptı. 1962-1965 yıllarında Kahire Amerikan Üniversitesi'nde öğretim görevlisi ve araştırmacı olarak bulundu. 1965-1979 yılları arasında Câmiatü'd-düveli'l-Arabiyye'deki Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye'de çalıştı. Enstitü tarafından Arapça yazmalarla ilgili olarak İspanya, Sovyetler Birliği, Yemen ve Suudi Arabistan'a gönderilen heyetlere katıldı. Kahire Arap Dil Kurumu'na üye seçildi ve özellikle sözlüklerle ilgili komisyonca görev yaptı.

1972-1975 yıllarında ve 1978'de Riyad'daki Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'nin Arap Dili Fakültesi'nde misafir öğretim üyesi, ardından aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Fakültesi ile Kütüphanecilik Bölümü'nde profesör unvanıyla çalıştı. 1979-1985 yıllarında üniversitenin yazmalar bölümüne, Araştırma Merkezi İlim Konseyi'ne üye ve müfettiş olarak tayin edildi. Yine Riyad'daki Kral Faysal İslâm Araştırma ve İncelemeleri Merkezi'nde misafir profesör sıfatıyla bulundu. 1985'ten itibaren Kahire'de özel bir kuruluş olan Merkezü'l-buhûş ve'd-dirâseti'l-ilmîyye'de idarecilik yaptı. Zaman zaman Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'ndeki belgeleri incelemek için görevlendirildi.

1986'da Kahire'de Dârü Hecer adlı basın yayın ve dağıtım şirketini kurup yönetti. Yayınevine bu adı vermesi, yeni adı Ahsâ olan Suudi Arabistan'ın doğusundaki tarihî antik şehir Hecer adını muhafaza etme amacı taşır. Nitekim Hacer'da öğretim hayatına ilk başladığı el-Ma'hedü'l-ilmî'deki öğrencilerinin de yardımıyla hazırladığı ve bu şehre mensup şairlerin hayatını anlattığı eserine de *Şu'arâ'ü Hecer* adını vermiş, İbnü'l-Mukarrib el-Uyûnî el-Ahsâî'nin divanını bölgenin kültürüne hizmet etmek için tahkik edip neşretmiştir. Aynı yayınevinde çok sayıda ilmi eser yayımladı. Bosna-Hersek'teki müslümanlara yönelik Sırp saldırıları başladığında Hancî el-Bosnevî'nin (Mehmet Hancı) *el-Cevherü'l-esnâ fî terâcimi 'ulemâ'i ve şu'arâ'i Bosna* adlı çalışmasını neşretti. Bununla, müslümanların Bosna'da şanlı bir tarihinin bulunduğunu ve bölgede İslâm âleminin değerli âlim ve şairlerinin yetişmiş olduğunu anlatmak istedi. Yazmaların tahkik ve neşirleriyle ünlü Mahmûd Muhammed Şâkir'den etkilenip yaptığı tahkik ve neşir çalışmalarının yanında çeşitli eserler, makaleler, konferanslar, münazaralar, kongre / sempozyum tebliğleri, tedris faaliyeti onun bilimsel etkinlik alanını dolduran çalışmalarıdır. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, nakil yapılan böbreklerinin iflâs etmesi ve geçirdiği trafik kazası yüzünden 16 Nisan 1994'te Kahire'de öldü. Hoş tabiatlı, güler yüzlü ve idealist bir kişiliğe sahip olduğu belirtilir.

Eserleri. Telif: *Nûrû'l-hayât* (Kahire 1955, tek romanıdır); *Şu'arâ'ü Hecer mine'l-karnî's-şânî 'aşer ile'l-karnir-râbi' 'aşer* (Kahire 1959; Riyad 1980); *Min A'lâmi't-türâşî'l-İslâmî* (Riyad 1981; Kahire 1992); *Üsâme b. Zeyd* (Riyad 1405); *Takıyyüddin et-Temîmî:*